

MICHEL VOVELLE (1933-2018) I GUY BOIS (1934-2019): RECORD I HOMENATGE

JOSEP M. SALRACH¹
Institut d'Estudis Catalans
Societat Catalana d'Estudis Històrics

En pocs mesos el que subscriu ha perdut dos grans amics i la historiografia francesa dos dels seus mestres. Malgrat les diferències, Vovelle i Bois van tenir en comú la militància política, van practicar des de perspectives diferents l'anàlisi marxista de la història i van tenir reconeixement internacional. Ambdós van teixir amistats i complicitats intel·lectuals i científiques amb historiadors catalans, i van col·laborar amb la Societat Catalana d'Estudis Històrics.

MICHEL VOVELLE

Michel Vovelle va morir el 6 d'octubre de 2018 a Aix-en-Provence a l'edat de vuitanta-cinc anys. Havia nascut el 1933 a Gallardon, al nord-est de Chartres. Professor d'Història Moderna a la Facultat de Lletres de la Universitat d'Aix-en-Provence des del 1961, va passar després, el 1983, a la Universitat de París I, on va ser professor d'Història de la Revolució Francesa, i va succeir Albert Soboul en la direcció de l'Institut Històric de la Revolució. Tot i que es reconeixia deixeble d'Ernest Labrousse, Vovelle no es va dedicar a la història econòmica com el seu mestre, sinó a la història política i de les mentalitats, que va obrir a l'anàlisi marxista i de la qual va ser un dels capdavanters. Conegut inicialment com a historiador de la mort (*Vision de la mort et de l'au-delà en Provence du XVe au XIXe d'après les autels des âmes du purgatoire*, 1970 —escrita

1. E-mail: josep.salrach@upf.edu

amb Gaby Vovelle, la seva primera esposa—; *Piété baroque et déchristianisation en Provence au XVIIIe siècle*, 1978; *La Mort et l'Occident de 1300 à nos jours*, 1983), va treballar també molt aviat sobre la Revolució (*Religion et Révolution: la déchristianisation de l'an II*, 1976) de la qual acabaria convertint-se en gran especialista (*La Révolution française. Images et récit*, 5 vol., 1986; *La Découverte de la politique*, 1992; *Combats pour la Révolution française*, 1993). Va practicar la microhistòria en obres com *L'irrésistible ascension de Joseph Sec, bourgeois d'Aix*, 1975; *Théodore Desorgues ou la désorganisation: Aix-Paris, 1763-1808*, 1985; *La Révolution au village. Une communauté gardoise de 1750 à 1815: Saint Jean de Maruéjols*, 2013. Ja retirat (1993) i pensant en les netes i el net que li han donat les seves filles Sylvie i Claire, va escriure *La Révolution française expliquée à ma petite fille* (2006). Vovelle és autor de més de trenta-cinc obres amb títols traduïts a una desena de llengües, entre les quals l'espanyol: *La caída de la monarquía 1787-1792* (1979); *Ideologías y mentalidades* (1985); *La mentalidad revolucionaria* (1989); *Introducción a la historia de la Revolución Francesa* (2000).

Membre del Partit Comunista Francès des de 1956, Jean-Pierre Chevènement, que el 1983 era ministre de la Recerca del govern de François Mitterrand, el nomenà coordinador de la Commemoració Científica del Bicentenari de la Revolució Francesa, segurament el principal dels molts càrrecs que va acumular aquells anys, entre el quals el de president de la Societat d'Estudis Robespieristes (1985-1994), director de la revista dels *Annales historiques de la Révolution française*, president de la Comissió Internacional d'Història de la Revolució Francesa, etc. Recollint el testimoni d'Albert Soboul i Ernest Labrousse es convertí llavors en el cap de fila de la historiografia marxista a França. Vovelle ha deixat testimoni de l'experiència dels anys d'organització de la Commemoració Científica del Bicentenari (1983-1989) en el llibre *La Bataille du bicentenaire de la Révolution française* (2017). En ell, i des d'una perspectiva més àmplia, que tracta els conflictes polítics i universitaris dels anys 1981-1993, explica com la Commemoració va topar amb oposició a la dreta i a l'esquerra. A la dreta es va congriar un moviment contrari, universitari i mediàtic, al capdavant del qual hi havia el diari *Le Figaro*, la Universitat de París IV i els Arxius Nacionals sota la direcció de Jean Favier. A l'esquerra, l'oposició estava dividida entre la vella escola de Soboul (mort el 1982) i els revisionistes. Encara que l'escola de Soboul considerava Vovelle un jove oportunista exponent d'un perillós marxisme heterodox, i Vovelle veia Soboul com a símbol d'un passat envellit, no hi hagué ruptura. Més complicada va ser la relació amb els revisionistes que encapçalava Fran-

çois Furet, filòsof historiador que refutava la causalitat social de la Revolució en nom de la contingència, i que considerava el procés revolucionari un moviment regressiu a causa dels excessos o *relliscades* populars. Les idees revisionistes, que es van estendre per la premsa d'esquerres, atacaven de front els grans principis de la filosofia marxista (el determinisme històric, la lluita de classes, la necessitat de la ruptura revolucionària), i qüestionaven la lectura que des de la universitat es feia de la Revolució com a fruit del conflicte entre una burgesia capitalista en ascens i una aristocràcia feudal fossilitzada en els seus privilegis. Entre uns i altres, Michel Vovelle i altres, com Claude Mazauric, intentaven renovar el camp marxista des de dins.

Fidel al PCF, «al mateix temps que herètic convençut», deia, el 1996 va ser elegit president de la Societat d'Amics de *L'Humanité*, i el 2012 va ser un dels mil intel·lectuals que en aquest diari van demanar el vot per a Jean-Luc Mélenchon en les eleccions presidencials.

La vinculació de Vovelle amb Catalunya es va establir a través de Pierre Vilar l'any 1979 quan, responent a una consulta de Josep Maria Salrach sobre qui podria dirigir el volum de l'edat moderna de la *Història universal* que l'editorial Salvat li havia encarregat, Vilar va recomanar Michel Vovelle. I va ser un encert extraordinari perquè aquest volum, escrit per historiadors francesos escollits per Vovelle, i traduïts per Carlos Martínez Shaw, il·lustrat amb imatges seleccionades pel mateix Vovelle, i amb peus d'il·lustració redactats per ell, és amb diferència el millor de la col·lecció. De la col·laboració editorial en derivà una amistat molt forta amb qui escriu aquestes ratlles, i que es va fer extensiva a altres historiadors catalans, particularment Lluís Roura de la UAB, que va fer un sabàtic a París on va treballar en contacte amb Michel Vovelle. Les vingudes de Vovelle a Barcelona es van fer llavors freqüents, i van incloure seminaris a la UAB, un llarg curs sobre la Revolució Francesa a la UPF, una entrevista a *L'Avenç* feta per Josep Maria Muñoz i la participació en un cicle de conferències sobre la Revolució organitzat per la SCEH entre febrer i maig de 1989. Aquestes conferències, impartides per Jean-Paul Bertaud, Michel Vovelle, François Furet i Colin Lucas es van aplegar en el llibre *La Revolució Francesa: quatre interpretacions*, publicat el 1990 a Barcelona per *L'Avenç* - SCEH, en el número 3 de la col·lecció «Còrsia».

Les anècdotes i els records personals de Michel Vovelle i de la seva segona esposa, Monique (Rebotier de soltera), lligats també al record de Mercè Avençtín, esposa del signant, són moltes i no és aquest el lloc adequat per explicar-les.

Direm només que a Michel Vovelle li agradava recordar que quan tenia cinc anys i era un dels petits escolars dels seu pare Gaëtan, mestre en un petit poble rural, un dia de 1938 o 1939 va veure com entraven a classe per incorporar-s'hi uns nens espanyols refugiats de la guerra que no sabien francès, i el pare, per facilitar-los l'acolliment, els va invitar a cantar alguna cançó del seu país. Sense pensar-s'ho els nens van alçar el puny i van entonar: «Amunt els damnats de la terra, amunt els qui pateixen fam, la força pel dret és vençuda, s'acosta el bell temps de la pau...». Cantaven *La Internacional*.

Vovelle era un home afable, acollidor, amant del diàleg i molt intel·ligent, que estimava l'art i la música, i llegia molt. Tenia el do de l'escriptura i del discurs fluid, i sabia jugar amb les paraules, amb les quals construïa imatges suggerents. En el diàleg feia bromes subtils, a vegades amb un punt de malícia, que interpretava com a dolenteries i per això les acompanyava de gestos facials expressius. A classe comunicava fàcilment amb els estudiants, barrejava la dissertació amb l'exposició i el comentari d'imatges adients, i no s'estava de recórrer al cant com van constatar sorpresos els estudiants de la UPF el dia que a classe els va cantar l'*Himne de l'Ésser Suprem* escrit pel poeta revolucionari Théodore Desorgues amb música de François-Joseph Gossec.

GUY BOIS

Guy Bois va morir el passat 8 de juny a l'edat de vuitanta-quatre anys. Nascut a Fes el 1934, fill d'un pare funcionari colonial, va fer els estudis de secundària a Rabat abans d'anar a París a l'Institut d'Estudis Polítics. La vocació política que l'acompanyaria tota la vida i la capacitat d'oratòria que desplegaria en les activitats públiques tenen segurament aquí, a Sciences Po, com es diu popularment, el seu bressol. Guy Bois es va afiliar llavors al Partit Comunista Francès (1954) i a la Unió d'Estudiants Comunistes (1956). Acabada la diplomatura de l'IEP el 1956, i havent fet un curs de llicenciatura a la Sorbona (1957), va preparar l'agregació d'història amb l'ajut i supervisió de Michel Vovelle, i va passar el concurs el 1959. Com feien llavors molts futurs professors universitaris francesos, va començar la seva carrera d'ensenyant a secundària, al liceu de Châlons-sur-Marne (1959-1960), després va ser *assistant* a la Facultat de Lletres de Tunis (1961-1962) i professor al liceu Carnot de París (1964-1965), fins que, volent preparar una tesi d'Estat, va entrar a la Sorbona com a

assistant d'Història Medieval (1965-1968) i *maître-assistant* (1968-1969), i va passar després al Centre National de la Recherche Scientifique (1969-1972). Aquells anys, sota la direcció d'Édouard Perroy, professor de la Sorbona (1950-1971), autor d'un cèlebre article sobre la crisi del segle XIV, Bois va preparar una tesi sobre la crisi del feudalisme a Normandia, que es va llegir a la Sorbona l'any 1973 davant d'un tribunal presidit per Pierre Vilar, i del qual formà part encara Perroy, ja molt malalt (va morir el 1974). Aquesta tesi, considerada una obra mestra de l'anàlisi marxista, publicada poc després per les Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, amb el títol *Crise du féodalisme: économie rurale et démographie en Normandie orientale du début du XIVe siècle au milieu du XVIe siècle* (1976), va convertir Guy Bois en un referent inexcusable de tota l'esquerra historiogràfica europea, cosa que explica la seva participació en el Debat Brenner obert precisament a partir de 1976. Llegida la tesi, va entrar a la Universitat del Franc Comtat, a Besançon, com a *maître de conférences* i després professor d'Història Medieval (1973-1988). Bois va acabar la seva carrera universitària com a professor de la Universitat de París VII, actualment Universitat de París Diderot (1988-1997).

Com a marxista, Bois concebia la història com a història del moviment social, i considerava els humans històricament organitzats en sistemes socials; per això el seu interès va centrar-se a observar com es produïa el pas d'un sistema a un altre. Més que una transició hi veia un pas o passatge, perquè en l'anàlisi causal observava i subratllava la coherència interna dels sistemes socials, la seva estructura i la lògica, deia, de la seva dinàmica de creixement i de decreixement, d'expansió i de crisi. Més que de desestructuració dels sistemes parlava de desestructuracions estructurants, en el sentit que en la seva pròpia dinàmica veia els elements impulsors del canvi: dins del vell hi ha el nou, subratllava. En la dinàmica interna de creixement del feudalisme, ell hi observava el funcionament d'una llei o tendència al declivi de la taxa de sostracció que, al seu entendre, arrossegava inexorablement el sistema cap a la crisi. En aquesta visió, el punt de ruptura, quan el nou predomina sobre el vell, pot ser tan curt en el temps com un pas. Aquesta concepció de la història —que va anar definint i solidificant mentre elaborava la tesi, considerada, dins de la historiografia marxista, una peça essencial en l'estudi del pas del feudalisme al capitalisme— Bois la va traslladar també a la reflexió sobre el pas del sistema antic al feudalisme.

Coneixedor de la tesi d'André Déléage (*La vie rurale en Bourgogne jusqu'au début du XIe siècle* [1941]), un dels principals deixebles de Marc Bloch, mort en

combat durant la Segona Guerra Mundial, i de les recerques de Georges Duby, Pierre Toubert, Jean-Pierre Poly i Pierre Bonnassie, que situen el canvi feudal al voltant de l'any 1000, Bois s'identificà amb aquesta cronologia de ruptura. Fidel, però, a la seva idea de la coherència interna dels sistemes socials, subratllava més que ningú la continuïtat dels elements identificadors del sistema antic durant l'alta edat mitjana fins a finals del segle x. Precisament això, malgrat les afinitats, va fer impossible que ell i Bonnassie es possessin d'acord sobre un llibre dedicat a l'època carolíngia que havien de fer conjuntament. Mentre l'un situava clarament la societat carolíngia en el sistema antic, l'altre hi veia elements prefeudals.

Havent fet del poblet de Lournand, a la Borgonya, prop de Cluny, la seva segona residència; coneixent la riquesa dels documents d'aquesta abadia, i havent après a llegir sobre el terreny els canvis històrics del paisatge, Guy Bois va pensar a escriure una obra de microhistòria en tres volums, que hauria de servir per exemplificar les seves idees sobre els canvis dels sistemes socials. Es tractaria d'una història de Lournand de la qual el primer volum tractaria del pas del sistema antic al feudalisme, el segon del pas del feudalisme al capitalisme i el tercer dels temps més recents, que considerava de crisi del capitalisme. Només va escriure el primer volum, *La mutation de l'an mil. Lournand, village mâconnais de l'Antiquité au féodalisme* (1989), aparegut quan en la historiografia francesa ja s'havia iniciat, encapçalada per Dominique Barthélemy, l'ofensiva contra els historiadors del canvi feudal. El llibre, en què Bois defensava la supervivència de l'esclavitud rural fins a la ratlla de l'any 1000, l'existència de pagesos ciutadans que pagaven impostos i eren propietaris de la terra que treballaven i la presència de poders públics que defensaven aquesta estructura ensems que en vivien, va generar una forta polèmica, incentivada pel fet que Bois era un historiador radical de combat que, segons Duby, no refusava la polèmica sinó que la buscava. «L'emic se l'ha de prendre a l'assalt», acostumava a dir. Duby havia escrit en el pròleg que el llibre era un monument que costaria molt de demolar, i a això es van aplicar no pas pocs. Es van escriure ressenyes, algunes críticament constructives (per exemple les de Bonnassie i Wickham), però altres d'ofensives, escrites amb voluntat demolidora, que prenien el llibre pel que no era (una recerca erudita), i intentaven desacreditar-lo assenyalant errors de lectura dels documents. Restant-li importància, Vovelle en deia accidents del camí. Va ser tot un exemple del que no s'ha de fer en un debat historiogràfic.

Bois ja no escriuria els altres volums sobre Lournand que havia pensat escriure, però va seguir pensant el que pensava de l'època carolíngia i del canvi

feudal; per això es va alegrar quan Jean Durliat, que estava a les antípodes del materialisme històric, va publicar el seu llibre *Les finances publiques de Dioclétien aux Carolingiens, 284-889* (1990), i per això va dissertar sobre la mutació feudal en la ponència de clausura del III Congrés d'Estudis Medievals celebrat a Lleó el 1991, i va tancar el 2012 les jornades d'homenatge que la Universitat de París Diderot li va dedicar (*Que reste-t-il des crises? Deux journées avec Guy Bois, 23-24 de març de 2012*) amb una exposició sobre la vil·la carolíngia, que seguia considerant un espai nutrici i una demarcació fiscal.

Bois va sentir sempre la vocació per la política, que va fer compatible amb l'ensenyament i l'estudi de la història. Militant comunista, va tenir càrrecs de responsabilitat en el govern municipal d'Antony (1977-1983), prop de París, on residia, i en el moviment sindical universitari. Convençut de la necessitat de la unitat de les esquerres, a finals dels setanta no va amagar les crítiques a la direcció del Partit Comunista, que considerava fossilitzat i a la defensiva, preocupat només per la supervivència. Va ser llavors que va publicar, amb Étienne Balibar, Georges Labica i Jean-Pierre Lefebvre, el llibre *Ouvrons la fenêtre camarades !* (1979). Especialment bel·ligerant amb les tesis de la direcció del Partit que posaven en qüestió l'estratègia del Programa Comú amb els socialistes, en va ser expulsat el març de 1981. Això no va impedir, ben al contrari, que participés activament en la dinàmica unitària que va portar a la victòria de François Mitterrand el maig de 1981. Llavors va intentar, amb altres, que «un comunista crític» entrés al govern al costat de socialistes i comunistes, però Lionel Jospin s'hi va oposar. Retirat de la política activa, el 2002 formà part encara del comitè estratègic que sostenia la candidatura a la presidència de la república de Jean-Pierre Chevènement. Sostenia llavors una posició antimundialista que exposà en el seu llibre *Une nouvelle servitude: essai sur la mondialisation* (2003). Entremig no havia abandonat del tot la història medieval, particularment la crisi del feudalisme amb la qual havia nascut com a historiador de combat, i hi va tornar per mostrar que aquella crisi tenia paral·lelismes amb la crisi del capitalisme en què vivim. Ens referim al llibre *La grande dépression médiévale: XIV-XV siècles. Le précédent d'une crise systémique* (2000).

Guy Bois va tenir una especial relació amb Catalunya. La connexió es va establir a través de Manuel Sánchez, que a finals dels setanta i principis dels vuitanta el convertí en un dels autors de referència a les seves classes i que, quan qui signa li va encarregar de dirigir el volum de la baixa edat mitjana de la *Història universal* Salvat, va proposar incorporar-lo a la redacció. No va ser fàcil,

però Bois va acabar redactant dos capítols d'aquest volum. Va començar aquí una relació professional que acabaria essent de gran amistat, i que s'estendria entre els medievalistes dels Països Catalans. Alguns (Josep M. Salrach, Antoni Furió, Ferran Garcia-Oliver) farien llargues estades i estudis a París sota la seva direcció (Ferran Garcia-Oliver ho ha explicat al seu *París particular*, 1993), i Bois vindria per impartir seminaris i donar conferències a Barcelona (a la UB, el CSIC i l'IEC) i València (la UV), faria la conferència de clausura del Congrés d'Història Agrària de 1986 organitzat per Emili Giralt, participaria en L'Espai Viscut, col·loqui internacional d'història local celebrat a València el 1988, i col·laboraria amb Mercè Aventín i Josep M. Salrach en un dossier sobre *Vila i mercat a l'època medieval (L'Avenç*, núm. 188, 1995). Potser el millor testimoni de la connexió de Bois amb Catalunya, però, és la seva col·laboració amb la SCEH, que es materialitzà en un seminari de tres sessions titulat *La crise du féodalisme en Europe à la fin du Moyen Âge*, que Bois va impartir a la Sala Prat de la Riba, plena de gom a gom, els dies 5, 6 i 7 de març de 1986. Traduït el text de les tres sessions al català, la SCEH en va fer una edició el mateix any 1986, i dos anys després, quan L'Avenç i la SCEH van crear la col·lecció «Còrsia», *La crisi del feudalisme a Europa a la fi de l'edat mitjana* es convertí en el primer títol de la col·lecció.

Guy Bois era un home que traduïa el pensament en acció. Defensava amb fermesa les seves posicions, estimava la confrontació de les idees i es creixia en el debat. Exercia la crítica amb rigor, fins i tot amb duresa, sense fer concessions, cosa que a vegades no era agradable per als companys de professió. Però era solidari, honest i generós. Sabia compartir i ajudar, i com no podia ser altrament, els estudiants l'admiraven. La seva visió, sobretot els darrers anys, sobre la marxa del món i de la història com a professió s'havia tenyit de pessimisme, no pas sense raó.

Serveixin aquestes ratlles per recordar i retre homenatge als amics que hem perdut, però que ens han deixat la riquesa dels seus llibres. Ens acomiadarem d'ells com ho feia Rodney Hilton (mort el 2002), un altre col·laborador de la SCEH, amb qui al seu dia vam connectar precisament a través de Guy Bois: «Amics, fins algun dia en algun lloc!».